

Dorovinimo esmė, turinys ir metodai I. Kanto pedagoginėje sistemoje

Diana Šileikaitė

Lektorė socialinių mokslų (edukologija) daktarė
Vilniaus universiteto Vokiečių filologijos katedra
Universiteto g. 5, LT-2734 Vilnius
Tel. 268 72 30

Straipsnyje pristatomas vienas iš didžiojo XVIII a. filosofo ir pedagogo Immanuelio Kanto pedagoginės sistemos aspektų – jo dorovinio auklėjimo koncepcija. Kanto pažiūros į dorovinį auklėjimą pateikiamos bendru jo kritinės filosofijos ir pedagogikos kontekstu. Dorovinimo esmė, turinys ir metodai Kanto pedagoginėje sistemoje nagrinėjami naudojant Kanto tekstų hermeneutinio supratimo ir interpretavimo, mokslinės literatūros teorinės analizės ir tyrimo rezultatų sisteminės analizės metodus. Straipsnyje taip pat pabrėžiama Immanuelio Kanto dorovinio auklėjimo vertybinių pagrindų svarba šiuolaikiniam ugdymui.

Įvadas

Garsus XVIII a. mąstytojas Immanuelis Kantas sukūrė pedagoginę sistemą, apimančią mokymą, lavinimą ir auklėjimą, ir pagrindė ją savo filosofiją. Kanto pažiūros į žmogų ir jo prigimtį būti protinga ir dora, laisvai veikiančia, pačiai savo elgseną pasirenkančia būtybe, žmogaus ir žmonių paskirtį nepalaujamai žengti savęs tobulinimo keliu, ugdymo teoriją ir praktiką, grindžiamas tikrosiomis žmogiškumo vertybėmis – tiesa ir gėriu, yra aktualios ir dabar. Įgyvendinant kai kuriuos šiuolaikinio ugdymo uždavinius, pavyzdžiui, „padėti asmeniui atskleisti bendražmogiškąsias vertybes ir jas aktualizuoti siekiant integralios asmenybės, turinčios tvirtus doros pagrindus“, „ugdyti žmogų – Lietuvos pilietį, tuo būdu sudarant prielaidas pilietinei visuomenei formuotis“ (Lietuvos švietimo koncepcija, 1993, p. 327) arba „išugdyti asmenį, [...] gebantį įprasinti savo gyvenimą prieštaringoje dabarties tikrovėje“ (LR ŠMM, 1997, p. 11), būtų galima iš

nauro įprasinti Kanto pedagoginį palikimą, teikiantį vertybinį dorovinio auklėjimo, kurio poreikis itin smarkiai išryškėjo pastaruosius dešimtmečius, pagrindą. Tačiau mokslinių tyrimų, skirtų Kanto pedagogikos problemai, kontekste yra nedaug tyrimų, nagrinėjančių Kanto pažiūras į dorovinį auklėjimą (Lazersonas, 1924; Niethammer, 1980; Bockow, 1984; Miller-Kipp, 1992; Aulke, 2000), jo pedagoginė koncepcija mokslinėje literatūroje nėra nagrinėta sisteminiu požiūriu, nustatant jo filosofijos sistemos ir pedagoginės koncepcijos ryšį.

Šio **straipsnio tikslas** – pristatyti Kanto dorovinio auklėjimo koncepciją remiantis jo filosofija. Taigi atliekant tyrimą apsiribota viena iš Kanto pedagoginės sistemos dalių – auklėjimu. **Tyrimo objektas** – Kanto pažiūros į dorovinį auklėjimą, aptinkamos jo filosofiniuose ir pedagoginiuose darbuose, o **tyrimo tikslas** – Kanto filosofijos ir pedagogikos kontekstu panagrinėti dorovinimo esmę, turinį ir metodus. Pagrindinis naudotas **tyrimo metodas** yra

hermeneutinis Kanto tekstų supratimas ir interpretavimas, suprantamas kaip mokslinis pažinimas; taip pat taikyti pedagoginės mokslinės literatūros teorinės analizės ir tyrimo rezultatų sisteminės analizės metodai. Atliekant tyrimą visų pirma remtasi Kanto pedagoginiais ir filosofiniais raštais: „Dorovės metafizikos pagrindai“ (1785) (Kantas, 1980), „Dorovės metafizika“ (1797) (1999b) ir „Praktinio proto kritika“ (1788) (Kantas, 1987), taip pat traktatu „Apie pedagogiką“ (Kant, 1982), „Antropologija pragmatiniu požiūriu“ (Kant, 1999a, p. 1281–1520) ir straipsniu „Atsakymas į klausimą: kas yra švictimas?“ (Kant, 1923).

Ugdymas – kelias į laisvę

Immanuelio Kanto dorovinio auklėjimo koncepciją reikia nagrinėti jo pedagoginės ir filosofinės sistemos kontekstu. Galima sakyti, kad Kantui etika yra mokslas apie tai, kaip žmonės turi tapti verti laimės (Plečkaitis, 1987, p. 6; plg. Miniotaitė, 1988, p. 142), o ugdymo mokslas – mokslas, turintis jiems padėti tai padaryti: „Žmogus ... privalo išvystyti savo duomenis gėriui: apvaizda neįdėjo gatavo gėrio į jį; tai tik duomenys, neturintys dorovinių skirtubių. Daryti save geresnį, pačiam save lavinti ir, jei esi blogas, dorinti save – tai privalo žmogus. .... Protingumas priklauso nuo ugdymo, o ugdymas taip pat priklauso nuo protingumo. [...]. Iš tikrųjų kaip galima žmones padaryti laimingus, jei jie nedaromi dorais ir išmintingais?“ (Kant, 1982, p. 13–17). Ugdymas, Kanto manymu, yra nuolatinis tobulėjimas, kurio galutinis tikslas – dorovingas žmogus, tad dorovingumui ir dorovimui jis savo pedagoginėje sistemoje skiria labai svarbų vaidmenį. Dorovinio sąvoka yra glaudžiai susijusi su kitomis sąvokomis, kurias Kantas bandė sistemingai pateikti savo praktinėje filosofijoje, t. y. su pareigos ir polinkio, pagarbos, autonomijos ir orumo, laimės ir tobulybės, tikslingumo ir būtiny-

bės, moralumo ir legalumo sąvokomis (plg. Aulke, 2000, p. 139).

Drausminimas suteikia ugdytiniui laisvę negatyviaja prasme, t. y. išlaisvina jį iš biologinių poreikių ir polinkių, o praktinis ugdymas suteikia jam laisvę pozityviaja prasme – galimybę remiantis protu kurti įstatymus, tapsiančius elgesio maksimumis. Kalbant apie ugdymą kaip nenutrūkstamą proto išlaisvinimo ir lavinimo procesą, galima teigti, kad iš pradžių ugdytinio dispozicijoje yra ugdytojo protas, ir tik vėliau jis pradeda naudotis savuoju (plg. Kant, 1923, p. 35). Laipsniškas auklėtinio išsilaisvinimas iš visų valios determinantų, išskyrus dorovės dėsni, apima daug etapų (plg. Niethammer, 1980, p. 100–103), tai yra

a) išsilaisvinimas iš įpročių:

„Juo daugiau žmogus turi įpročių, juo mažiau jis laisvas ir nepriklausomas. ... Taigi reikia rūpintis, kad vaikas nieko bloga neįprastų; nereikia leisti, kad jam susidarytų koks nors įprotis“ (Kant, 1982, p. 29). Kantas, skirtingai nuo biheviристų, viską grindžiančių sąlygojimo mechanizmu, pasisako už sąmoningą ugdymo procesą: „Reikia siekti, kad auklėtinis gerai elgtųsi vadovaudamasis savo maksimumis, o ne įpročiu, kad jis ne tik gerai elgtųsi, bet elgtųsi taip dėl to, kad tai yra gera“ (ten pat, 39);

b) išsilaisvinimas iš išorinių aplinkybių:

Kantas nesutinka su nuomone, kad žmogų visiškai formuoja jo aplinka, t. y. jei žmogus neturi progos nusikalsti, yra dorovingas, arba, kita vertus, jei jis nusikalsta, aplinkybės jį verčia tai daryti. Kantas vaizduoja dorovingą žmogų „tuo momentu, kai jis norėtų, kad verčiau nebūtų sulaukęs tos dienos, atnešusios jam tokį neapsakomą skausmą, bet gi be jokių svyravimų ar abejonių liekantį ištikimą savo nuostatai būti garbingam“ (Kantas, 1987, p. 179);

c) išsilaisvinimas iš garbės troškimo, apdovanojimo / bausmės šiame gyvenime:

Žmogus turi atsisakyti principo: „aš privalau nemeluoti, jei noriu likti garbingas“ (Kan-

tas, 1980, p. 78), nes tas, kuris paklūsta dorovės dėsniui tik siekdamas taip pelnyti kitų pagarbą, įgyti autoritetą, elgiasi egoistiškai, jo elgesio maksima yra hipotetinis imperatyvas (ten pat, p. 43). Žmogus turi grįsti savo elgesį šiuo principu: „aš privalau nemeluoti, net jei melas nepadarytų man ir mažiausios gėdos“ (ten pat). Dorovingo žmogaus elgesys taip pat negali būti nulemtas bausmės baimės. Kantas apie tai sako: „...jeigu vaikas meluoja, nereikia jo bausti, bet su panieka į jį žiūrėti ir pasakyti, kad ateityje niekas juo netikės ir pan., jeigu jis baudžiamas, kai daro pikta, ir atlyginamas, kai daro gera, tai jis darys gera, kad jam būtų naudos. Kai jis vėliau išeis į gyvenimą, kur ne visada taip būna ir kur jis turi daryti gera, negaudamas atlyginimo, ir pikta, negaudamas bausmių, iš jo išaugs žmogus, kuris tik žiūrės, kaip gyvenime geriau įsitaisyti, bus geras ar blogas, kad tik iš to gautų naudos“ (Kant, 1982, p. 43);

d) išsilaisvinimas iš apdovanojimo / bausmės kitame pasaulyje:

Žmogus neturi stengtis užsitarnauti sau vietą rojuje ir neturi bijoti pragaro, nes tai nėra moralu. Paklusti pareigai reikia savo noru. „Dvasininkai dažnai klysta vaizduodami labdarinę veiklą kaip tam tikrą nuopelną. Kadangi Dievui mes niekada negalime padaryti daugiau, negu reikalauja mūsų priedermė, tai jau vien mūsų pareiga verčia daryti gera vargšui“ (ten pat, p. 52). „... be galo svarbu vaikus iš mažens mokyti bjaurėtis nedorybėmis ne tik dėl to, kad Dievas tai uždraudė, bet kad pačiam tai bjauru“ (ten pat, p. 17);

e) išsilaisvinimas iš užuojautos:

„Ne tiek svarbu, kad vaikų širdis būtų minkšta, kad ją jaudintų kitų likimas, bet kur kas svarbiau, kad ji būtų žvali. Tegul ji būna kupina ne jausmų, bet pareigos idėjos. Iš tikrųjų daugelis asmenų pasidarė kietaširdžiai dėl to, kad būdami užjaučiantys, ne kartą pasijuto apgauti“ (Kant, 1982, p. 52).

Dorovinimo esmė ir vieta ugdymo procese

Dorovimui, kuris kartu su kultūrinimu (mokykliniu lavinimu) ir civilizavimu (pragmatiniu lavinimu) priklauso praktinio ugdymo sričiai, skirta ypatinga vieta. Kultūrinimas, ugdantis mokėjimus, yra materialaus pasaulio, t. y. realinių vertybių, pažinimas, suteikia ugdytinių „kaip individui vertingumą savo paties akyse“ (Kant, 1982, p. 21). Civilizavimas, ugdantis protingumą, įveda į socialinių santykių sritį, t. y. leidžia žmogui įgyti visuomeninį vertingumą. Pagaliau dorovinimas yra tikrasis praktinis ugdymas, jis supažindina ugdytinį su idealinėmis vertybėmis, ir šis „doroviniu auklėjimu ... pagaliau įgyja bendrą žmogiškąjį vertingumą“ (ten pat). Dorovinimas suteikia ugdytiniui galimybę šias vertybes ne tik atpažinti, bet ir pačiam jas įgyvendinti ir šitaip tapti laisvai veikiančia protinga būtybe. Tik dorovinimas turi absoliučią vertę, tuo tarpu kitų ugdymo rūšių vertė ribota, nes tik per dorovimą individas pakyla iki žmonijos atstovo lygmens ir įgyja vidinę vertę. Taigi dorovingumas Kantui yra aukščiausiaji egzistencijos galimybė.

Dorovinio auklėjimo tikslas nėra izoliuoti ugdytinį nuo socialinio konteksto, kuriame formuojasi jo savimonė, tikslas taip pat nėra visiškai pririšti individą prie to socialinio konteksto. Dorovinimo tikslas yra kitoks: suteikti galių ugdytiniui tinkamai tvarkyti šį kontekstą, remiantis protinga autorefleksija, kurioje disponavimo egzistencine tikrove ribotumo įsisąmoninimas susilieja su priklausomybės šiai tikrovei įsisąmoninimu ir savo paties, kaip savaiminio tikslo, pripažinimu ir, suponuodami konkrečius sprendimus, išmoko ugdytinį teisingai traktuoti savo paskirtį¹. Traktate „Apie pedagogiką“ Kantas pa-

¹ Kadangi ne konkretus individas, o tik visa žmonija gali pasiekti savo paskirtį – „šiuolaikinio ugdymo sąlygomis žmogus nevysiškai pasiekia savo būticos tikslą, – orientyras yra ne konkrečios visuomenės papročiai ir ne natū-

brėžia: „Dorovinis auklėjimas, kiek jis remiasi principais, kuriuos žmogus pats turi perimti, yra vėliausias; bet kadangi jis remiasi bendruoju žmogaus intelektu, jau iš pat pradžių, taip pat ir ugdant fiziškai, jam turi būti skiriamas dėmesys, nes kitaip gali greit įleisti šaknis klaidos, dėl kurių visoks auklėjimas bus bergždžias“ (ten pat, p. 21). Principais grindžiamai refleksijai reikia racionalios kalbinės kompetencijos, būdingos jaunuoliui, o ne vaikui, tačiau auklėtinis, dar vaikystėje išreikšdamas savo valią, jau įgyja tam tikras nuostatas, nors jo paties ir valios santykis dar nėra problemiškas. Taigi bendrajam intelektui jau vaikystėje būdingas komunikacinis aspektas, leidžiantis ugdymui tapti praktiniu, ir lydintis jį per visą procesą (Aulke, 2000, p. 147).

Dorovinio auklėjimo esmę Kantas formuluoja taip: „Reikia rūpintis *doroviniu auklėjimu*. Žmogus turi būti tinkamas ne tik visokiems tikslams, bet ir turėti tokias pažiūras, kurios skatintų pasirinkti išimtinai gerus tikslus, geri tikslai yra tie, kuriems kiekvienas pritarė ir kurie galėtų būti kiekvieno tikslais“ (Kant, 1982, p. 17). Čia akivaizdus ryšys su Kanto dorovės teorijoje postuluojamu kategoriniu imperatyvu (Kantas, 1987, p. 45; plg. Kantas, 1980, p. 52). Kitur Kantas dar patikslina: „Reikia siekti, kad auklėtinis gerai elgtųsi vadovaudamasis savo maksimomis, o ne įpročiu, kad jis ne tik gerai elgtųsi, bet elgtųsi taip dėl to, kad tai yra gera. Nes visą dorovinio elgesio vertingumą sudaro gėrio maksimos. Fizinis ugdymas skiriasi nuo dorovinio auklėjimo tuo, kad pirmu atveju auklėtinis yra pasyvus, o antru – veiklus. Jis turi kiekvienu metu išvelgti priežastį ir kiekvieno veiksmo priklausymą nuo pareigos sąvokų“ (Kant, 1982, p. 39). Taigi

— — — — —
ralus polinkis į tokias dorybes kaip gėris ar teisingumas, o „tobulumo sąvoka, kuri dar neįgyvendinta patirtyje“, (Kant, 1982, p. 13). Todėl Kantas teigia, kad „...vaikai turi būti ugdomi ne dabarčiai, bet ateičiai, kiek galima geresnėi žmonijos būklei. tai yra žmonijos idėjai, ir atitinkamai jų bendrajai paskirčiai. Šis principas labai svarbus.“ (Kant, 1982, p. 15).

auklėjimas, išlaisvindamas žmogų, turi suteikti jam savarankiškumą ir veiksnumą. Skirtingai nuo kitų auklėjimo koncepcijų, kurių tikslas yra vaiko dresūra (Ruhloff, 1975, p. 4), Kantas pasisako už švietimą: „Žmogų galima arba tiesiog dresuoti, pratinti, mechaniškai mokyti, arba iš tikrųjų šviesti. ... Tačiau dresūra dar ne viskas, ypač svarbu, kad vaikas mokytųsi *mąstyti*. Galvoje turima principai, iš kurių kyla kiekvienas veikimas. Iš to matyti, kad tikram ugdymui reikia daug veiklos“ (Kant, 1982, p. 17).

Norint atskleisti Kanto siūlomą dorovinio auklėjimo, arba dorovinio, esmę ir turinį, vertėtų išsamiau panagrinėti jo santykį su kitais ugdymo ruožais, visų pirma su civilizavimu. Dorovinimas Kantui yra ne tik neatsiejamas, bet ir svarbiausias ugdymo proceso ruožas. Nors drausminimas, kultūrinimas ir civilizavimas yra svarbūs ir net būtini, vis dėlto be dorovinio liktų neįgyvendinta Kanto pedagoginė intencija, kurios tikslas – išmokyti auklėtinį elgtis dorovingai, remiantis maksimomis: „Dorovinė kultūra turi remtis maksimomis, o ne drausme. Pastaroji mažina išdykavimą, o pirmoji lavina mąstyseną. Reikia siekti, kad vaikas įprastų veikti pagal maksimas, o ne pagal kokias nors paskatas. ... Vaikas turi išmokti veikti pagal maksimas, kurių teisingumu jis pats yra įsitikinęs“ (ten pat, p. 43). Vaikas turi rinktis tokias maksimas, kurios galėtų tapti visuotiniaisiais dėsniais (p. 17). Auklėtinis visą laiką turi prieš akis „žmogiškumo idėją. Idėja jam bus pirmavaizdis, su kuriuo save lygins“, ir atitinkamai nukreips jo elgesį (p. 52). Vaikas „pavyzdžiais ir nurodymais“ supažindinamas su pareigomis, kurias jis turi vykdyti, tai yra „pareigos sau ir kitiems“ (p. 50). Pareigos sau pačiam padeda auklėtinui viduje išsaugoti „tam tikrą orumą, kuris jį išaukština prieš kitas būtybes“, be to, „jo tiesioginė pareiga yra neišsižadėti šio žmogiškojo orumo“, praktikuoti jį savo elgesiui (p. 51). Pareigos kitiems liepia savo elgesį grįsti „didžiausia pagarba ir dėmesiu žmogaus

teisėms“ (ten pat). Čia atrodytų, kad dorovini-
mas yra nesuderinamas su civilizavimu, kai el-
giamasi pagal intencijas ir tikslus, kurie tikrai
nėra moralūs, nes gyvenimo pažinimas yra „men-
nas pakreipti konkretų žmogų, t. y. jis moko,
kaip galima žmones panaudoti savo tikslams“
(p. 48). Civilizuotumui reikia „manierų, man-
dagumo ir tam tikro takto, kuriuos turint žmo-
nes galima panaudoti savo galutiniams tikslams,
... keičiasi pagal kintamą kiekvieno šimtme-
čio skonį“ (p. 16). Taigi kyla klausimas: civili-
zavimas ir dorovinimas tikrai vienas kitam
prieštarauja ar vienas kitą papildo? Norint at-
sakyti į jį, reikia išsamiau panagrinėti šių dvie-
jų sąvokų santykį.

Cituotose traktato vietose Kantas formaliai
apibūdina civilizavimą kaip priemonę išvesti
žmogų iš jo individualios egzistencijos ribų ir
nukreipti į socialinę plotmę, kad jis „tiktų žmo-
nių visuomenei“ (p. 16). Civilizuotumas yra
menas praktiškai panaudoti kultūrinimo pro-
cese įgytus mokėjimus, civilizuojamas žmogus
„auklėjamas kaip pilietis, įgyja visuomeninį
vertingumą“ (p. 21). Iš civilizuotumo turinio
apibūdinimo paaiškėja, viena vertus, kad jo es-
mė prieštarauja dorovingumui, kita vertus, ci-
vilizuotumą galima suprasti dvejopai: negaty-
viai ir pozityviai. *Negatyvioji* civilizuotumo
samprata teigia, kad auklėtinis „pats turi būti
uždaras, nepermatomas ir kartu mokėti kitus
kiaurai permatyti. Svarbiausia – jis turi slėpti
savo charakterį. Išorinio pasirodymo menas yra
mandagumas. Ir ši meną reikia įgyti. Kitus iš-
tirti sunku, bet ši meną reikia įvaldyti, o save
patį padaryti nepermatomą. Tam reikalingas
maskavimasis, t. y. mokėjimas pridengti savo
trūkumus ir, kaip anksčiau sakyta, gerai pasi-
rodyti išoriškai. Maskavimasis ne visada yra
vien apsimetimas ir kartais gali būti leidžiamas,
bet jis glaudžiai ribojasi su nesąžiningumu. Slė-
pimasis – visiškai netinkama priemonė“ (p. 48).
Pozityviai suvokiamas civilizuotumas arba gy-
venimo pažinimas pasireiškia tuo, „kad bema-

tant kuo nors neužsidegama, bet ir negalima
būti per daug vangiam. Taigi reikia būti ne per
daug smarkiam, bet energingam. Energingu-
mas juk skiriasi nuo smarkumo. Energingas
(*strenuus*²) yra tas, kuris pasižymi norų akty-
vumu. Šitai slopina afektingumą“ (ten pat).

Civilizuotumas, pasak Kanto, yra „galutinė
žmogaus savybė, tačiau pagal vertingumą jį
užima antrą vietą“ (Kant, 1982, p. 48). Galuti-
ne savybė jis vadinamas todėl, kad yra individo
mokėjimo, t. y. kultūros (teoriškai potencialaus
gebėjimo, tinkamo visiems tikslams), aktuali-
zavimas, orientuotas į konkrečius tikslus ir ke-
tinimus (Kauder, 1999, p. 154; Groothoff,
1982, p. 191). Civilizuotumas, kaip praktinio
ugdymo bendrąja prasme dalis, yra pusiaukelė-
je tarp kultūros ir dorovingumo: pasiekęs šį ug-
dymo ruožą ugdytinis jau yra įgijęs mokėjimų,
būtinų visiems savo tikslams pasiekti, ir geba
šiuos mokėjimus panaudoti, tačiau jis dar ne-
sugeba mąstyti tokiu lygiu, kad sąmoningai
rinktųsi tik gerus tikslus. Čia Kantas ir mato
dar vieną ugdymo uždavinį – dorovinimą, ku-
riam jo laikais nebuvo teikiama pakankamai
reikšmės: „Mes gyvename drausminimo, kul-
tūrinimo ir civilizuotumo laikmečiu, bet toli
gražu ne dorovinio auklėjimo epochoje“ (Kant,
1982, p. 17). Jei ugdymas baigtųsi civilizuotu-
mu, ugdytinio elgesys nebūtų matuojamas do-
rovingumo kriterijais. Gyvenime jis grįstų savo
veiklą naudingumo kriterijumi, t. y. išskaičia-
vimu. Civilizuotas, bet nedoras žmogus nema-
to būtinybės elgtis pagal visuotinius įstatymus
žmonijos tobulinimo labui. Tai prieštarauja
Kanto dorovės teorijai, nes tokios civilizuotos
veiklos paskatos ir motyvai nėra grindžiami va-
lios autonomija, nors kartais ir susidaro įspū-

² Lotyniškas žodis *strenuus* gali būti verčiamas kaip
veiklus, žvalus, energingas, ryžtingas, iniciatyvus (Kauder,
1999, p. 149), taigi galima teigti, kad Kantas reikalauja
auklėtinio aktyvumo, ryžtingumo, atkaklumo, gebėjimo val-
dyti savo temperamentą.

dis, kad elgesys yra moralus, iš tikrųjų jis yra tik legalus, t. y. neprieštarauja dėsniui. Legalus elgesys orientuotas į civilizacijos lygmeniu egzistuojančius hipotetinius imperatyvus, kurie sako, „kad poelgis yra geras kokiam nors *galimam* ar *tikram* tikslui“ (Kantas, 1980, p. 43), t. y. į „išmintingumo patarimus“, nurodančius priemones asmeninei laimei pasiekti (ten pat, p. 46). Tuo tarpu Kantui svarbūs yra „principai, iš kurių kyla kiekvienas veikimas“, o ne tokia utilitaristinė veikla, ir jis reikalauja grįsti veiklos principus dorovingumu. Moralaus elgesio motyvu jis mano esant kategorinį imperatyvą, pagal kurį reikia daryti moraliai gera dėl paties gėrio, o ne kokiais nors kitokiais sumetimais, „esminį poelgio gerumą čia sudaro nusistatymas, neatsižvelgiant į galimas pasekmes“ (ten pat, p. 45). Toks žmogus sąmoningai suvokia savo paskirtį ir sąmoningai rinkdamasis savo veiklos tikslus prisideda prie žmonijos tobulinimo tikslo. Civilizuotumas būtinas, tačiau reikia, kad jis skatintų dorovinį auklėjimą: žmogų reikia kultūrinti ir civilizuoti, kad jis išmoktų įvairias kultūrinės technikas ir socialinės elgsenos formas pajungti dorovės dėsniui, „žmonijos idėjai ir ... jos bendrajai paskirčiai“ (ten pat, p. 14). O tai taps įmanoma, kai dorovinimas bus įtrauktas į ugdymo kanoną³.

Išaiškinus dorovinio esmę ir jo vietą bendru ugdymo kontekstu, bus kalbama apie dorovinio turinį.

Dorovinio turinys

Dorovinimas Kanto pedagoginėje sistemoje – mokymasis protingai naudotis savo laisve, savarankiškumo ugdymas, mokymasis priimti

sprendimus, „naudotis savo protu niekam nevadovaujant“, t. y. savarankiškai (Kant, 1923, p. 35), taip pat laipsniškas ir nenutrūkstamas žmonijos tobulinimas, peržengiantis konkretaus laikmečio ir konkrečios kartos ribas.

Dorovinimas plačiaja prasme Kantui yra charakterio pradmenų formavimas arba dorovinis kultūrinimas (Kant, 1982, p. 39), o dorovinimas, suprantamas kaip praktinis ugdymas, auksuota prasme, yra tikrasis charakterio formavimas, charakterį suprantant kaip „gebėjimą veikti pagal maksimas“ (ten pat, p. 44). Doroviniam kultūrinimui reikia vadovauti, t. y. auklėtiniui padeda auklėtojas, o praktiniame ugdyme auklėtinis yra pats sau mokytojas, būdamas dorovinė būtybė, jis ne tik integruojasi į etinių normų pasaulį, išmoka grįsti savo elgesį maksimomis, susiformuoja objektyvių pareigų sąvokas, kurias jis išsąmonina paklusdamas sąžinės balsui, liepiančiam patikrinti jo elgesio maksimas tinkamumo būti visuotiniais dėsniais atžvilgiu, bet ir praktikuodamas dorovę individualizuoja santykį su pasauliu, užima objektyvią dorovinės mąstysenos poziciją, probleminiu ir atviru santykiu su savimi pats formuoja savo charakterį, kitaip tariant, praktikuoja saviauklą.

Taigi dorovinio turinys – charakterio formavimas, o charakterį Kantas apibūdina kaip „valios savybę, kurios dėka subjektas padaro sau privalomus tam tikrus dorovinius principus, kuriuos jo protas jam nustato kaip kažką nekeistina. Nors tie principai kartais neteisingi ir klaidingi, vis dėlto tame, kas valioje formalu, o būtent taisyklėje, liepiančioje elgtis pagal tvirtai nustatytus principus (nesimėtyti šen bei ten kaip uodų pulkas), yra kažkas vertinga ir pagarbos verta...“ (Kant, 1999a, p. 1473). Kitaip tariant, tai yra „sąžiningumas savo paties ir kitų atžvilgiu, tapęs aukščiausias maksima“ (ten pat, p. 1476). Visos kitos žmogaus savybės turi rinkos arba afekto kainą, o charakteris pasižymi vidiniu vertingumu, kuris yra aukš-

³ Savo laikmečio ugdymą Kantas kritikuoja, nes privataus ugdymo srityje dorovinimas mažai praktikuojamas, perleidžiamas pamokslininkui, taigi dorovinį auklėjimą netiesiogiai reikia įtraukti į mokyklų ugdymo programą.

čiau ir bet kokią kainą. Charakterio formavimas vyksta keliais lygmenimis (Kant, 1982, p. 44–48): savanoriško ir sąmoningo paklusnumo; teisingumo; draugiškumo; pasitenkinimo gėriu.

Paklusnumas, anot Kanto, yra „charakteriui pirmasis reikalavimas“ (ten pat, p. 44). Paklusnumas dėsniui turi būti visuotinis, bendras, tai reiškia, kad auklėtojas jokiam auklėtiniui negali daryti išimčių, teikti pirmenybės. Absolutus paklusnumas prievartai, Kanto nuomone, yra reikalingas, nes „parengia vaiką vykdyti tokius įstatymus, kuriuos jis ateityje kaip pilietis turės vykdyti, nors jie jam ir nepatiktų“ (ten pat), yra ne tiek svarbus, jis ugdomas vaikystėje, kol vaiko protas dar nėra išlavintas. Kantas pasisako visų pirma už paklusnumą „vadovo valiai, kuri yra pripažinta kaip *protinga ir gera*“ (ten pat), toks savanoriškas paklusnumas, kylantis iš pasitikėjimo, jam yra labai svarbus, nes „jam būdingas pareigos taisyklių laikymasis. Ką nors daryti iš pareigos, reiškia klausyti proto“ (ten pat, p. 46). Tai „augančio jaunuolio paklusnumas“ (ten pat). Absolutaus ir savanoriško paklusnumo santykis yra diferencinis, jis parodo legalaus ir moralaus elgesio skirtumą. Auklėtinis tik tada išmoksta „klausyti proto“ (ten pat), kai suvokia, kad absolutaus paklusnumo, kurio neįvykdžius užsitraukiama bausmė, reikalavimas yra sąlygiškas, santykinis, o dorovinis savanoriško paklusnumo, kylančio iš atsakomybės savo sąžinei ir sau pačiam, yra besąlygiškas.

Teisingumas, pasak Kanto, yra „charakterio pagrindas ir esmė. Meluojantis žmogus visiškai neturi charakterio“ (Kant, 1982, p. 46). Meluojantį vaiką Kantas siūlo gėdinti, „...čia ir yra tinkama vieta, kur reikia panaudoti gėdą, nes vaikas ją gerai suvoks“ (ten pat, p. 46). Kanto manymu, vaikams reikia paaiškinti, kad melas pats savaime yra bjaurus, negalima meluoti ne dėl bausmės, bet dėl tiesos vertingumo. Kaip bausmę už melavimą jis siūlo pagar-

bos netekimą: „pagarbos netekimas – vienintelė tikslinga bausmė už melą“ (ten pat, p. 47). Tačiau išskyrus tuos atvejus, kai vaikas meluoja, gėdinti jo nereikia, nes „gėdos jausmu reikia veikti ... tik jaunuolius, t. y. nuo to amžiaus, kai savigarba įleidžia šaknis“ (ten pat). Savigarba įgyja praktinę reikšmę tik kai jaunuolis, remdamasis savo praktiniais sprendimais, pradeda mąstyti apie save kaip apie socialinę būtybę. „Moraliskai baudžiama, kai nepatenkinamas poreikis būti gerbiamam ir mylimam. Tai yra pagalbinė dorovinio ugdymo priemonė, pavyzdžiui, kai vaikas sugėdinamas, labai formaliai ir šalta sutinkamas (...). ... šitai geriausia bausti, nes padedama dorinimui; sakysime, jei vaikas meluoja, pakanka paniekos žvilgsnio, ir tai yra tikslingiausia bausmė“ (Kant, 1982, p. 45).

Draugiškumas Kantui nėra visuomeninė sąmonė, pasireiškianti legaliu elgesiu, kuriuosiekama įgyvendinti savo tikslus. Tai yra atvirumas, pasirengimas bendrauti ir bendradarbiauti, grindžiamas pagarba kitiems ir sau. Auklėtinis „turi su kitais palaikyti draugystę, bet nebūti visada sau vienas“ (Kant, 1982, p. 48). Auklėtojas turi užkirsti kelią pavydai, kuris yra priešiškas draugiškumui, nelaikydamas „nė vieno pranašesnio dėl talento“ (ten pat). Pavydas vaikui kyla, kai jis lygina save su kitais, jokių būdu negali jo mokyti vertinti save lyginant su draugais. „Jeigu žmogus matuoja savo vertingumą pagal kitus, jis arba stengiasi iškelti save virš kitų, arba sumažinti kito vertingumą. Pastarasis jau yra pavydas (...). Ydingai panaudota lenktyniavimo dvasia tiktai sužadina pavydą“ (ten pat, p. 53). Be to, „jokių būdu negalima leisti vienam vaikui gėdinti kitą“ (ten pat).

Dorovingumas Kantui nėra prievartinis juslingumo ribojimas, jis pasiekiamas *savo nonu*, laisvai apsisprendus. „Vaikai taip pat turi būti atviri ir jų žvilgsniai švytėti džiugesiu kaip saulė. Tiktai džiugi širdis yra pajėgi jausti pasitenkinimą gėriu. ... žmogus turi tarnauti Dievui ne iš

prievartos, bet džiugia širdimi.“ Pagalba artimam, kova už teisingumą, solidarumo su kitais žmonėmis jausmas turi suteikti džiaugsmo, patygtinti su kuriuo egoistinis mėgavimasis valdžia ar prievarta nublanksta, ir atsiveria kitokia laisvė, kai individo „aš“ visiškai susilieja su žmogiškumo idėja ir taip panaikina prieštaravimą tarp dorovės dėsnių ir jo vykdymo. Žmogus nusipelnė būti pavadintas dorovingu, jei jo kova su blogiu savanoriška, nes nors aukščiausia dorovės pakopa šiame žemiškame gyvenime jam yra nepasiekiamą, vis dėlto jis prisideda prie bendros žmonijos pažangos.

Ugdant gerą charakterį, pasak Kanto, reikia pašalinti aistras, kurių yra kelios rūšys (Kant, 1982, p. 53):

- Formalios (laisvė ar galia): garbės troškimas, valdžios troškimas, godumas;
- Materialios (objekto siekimas): gašlumas, daiktų pomėgis, pramogų pomėgis;
- Siekiančios pratęsti laimės elementus: gyvenimo meilė, sveikatos troškimas, patogumų troškimas.

Kantas taip pat išvardija žmogiškąsias ydas, kurių auklėtinis turi atsikratyti⁴ (ten pat).

- Piktumas: pavydas, nedėkingumas, piktadžiūga;
- Niekšiškumas: neteisumas, neištikimybė, nesaikingumas, garbės sutrypimas;
- Ribotumas, beširdiškumas, šykštumas, tingėjimas.

Dorybės, kurias auklėtinis turi ugdytis, yra šios (Kant, 1982, p. 54; plg. Kant, 1999b, 814 ff):

- Nusipelnymo: didžiadvasiškumas, labdara, savitvarda;

- Priedermės: teisingumas, mandagumas, taikingumas,
- Nekaltumo: garbingumas, padorumas, nuosakumas.

Pagrindinis dorovinio auklėjimo aspektas yra tai, kad jaunuolis turi priimti sprendimus, remdamasis autorefleksija, t. y. turi išmokti mąstyti. Taip pat reikalingi principai, tačiau tai nereiškia, kad mąstymas turi remtis kažkokiomis abstrakcijomis, garantuojančiomis empirinio pasaulio tvarką. Principai Kantui yra idėjos, kurios per gebėjimą mąstyti atveria protinę laisvosios egzistencijos priežastį. Auklėjimas prasideda nuo to, kad auklėtiniui reikia pagrįsti tvarką, kurios jis turi laikytis, o baigiasi praktikuojant pagarbos žmogui kaip laisvajai būtybei, turinčiai vidinį orumą: „Ugdant viskas grindžiama tuo, kad visur nurodomos teisingos priežastys ir jos aiškinamos, kad pasidarytų vaikams suprantamos ir lengviau priimamos. Jie turi išmokti ne neapykantos, bet pasibaisėjimo bjaurybėmis ir beprasmybėmis; įgyti vidinį pasibaisėjimą vietoj išorinio – žmonių ir Dievo baimės; vertinti save ir išsaugoti vidinį orumą, užuot tenkinusis žmonių nuomonėmis; branginti savo poelgių ir veiklos vidinę vertę, o ne žodžius ir emocijas; vadovautis protu, o ne jausmais, būti džiugiems ir dievobaimingiems, o ne niūriems, droviems ir bailiems šventėivoms“ (Kant, 1982, p. 54). Šiam tikslui pasiekti Kantas siūlo savitą dorovinio auklėjimo metodiką, aprašytą „Praktinio proto kritikoje“ (Kantas, 1987, p. 174–185) ir „Dorovės metafizikoje“ (Kant, 1999b, p. 877–893).

Dorovinio auklėjimo metodai

Dorovinio auklėjimo metodo teorija, anot Kanto, yra „būdas, kuriuo grynojo praktinio proto dėsnius galima įdiegti į žmogaus sielą, daryti įtaką jos maksimoms, t. y. būdas, kuriuo objektyviai praktinį protą galima padaryti subjektyviai praktinį“ (Kantas, 1987, p. 174). Įdiegti reiškia,

⁴ „Antropologijoje“ Kantas neigiamai apibūdina tinkamą charakterį, pateikdamas pagrindinius teiginius, nusakančius, ko žmogus neturi daryti: nėsakyti melo, nepataikauti, nelaužyti duotų pažadų, neprasidėti su nedorais žmonėmis, nekrcipti dėmesio į paskalas (Kant, 1999a, 1475).

kad visų pirma auklėtiniui turi atsiverti praktinio dorovės dėsnių prasmė, jis turi išgirsti sąžinės balsą, reikalaujantį vykdyti pareigą. *Daryti įtaką* reiškia, kad pasikeitusi mąstysena turi poveikio dorovinio charakterio formavimui (si) tuo požiūriu, kad nuolat skatina kontroliuoti ir tikrinti savo elgesį dorovės atžvilgiu.

Kantas įspėja, kad norminiu ugdymu, kuris elgesio dorovinės vertės kriterijais laiko tam tikro laikmečio ar tam tikros visuomenės socialines normas, niekada nebus pasiektas tikrasis dorovingumas, nes žmogus, vertinantis ir orientuojantis savo veiklą tik pagal tai, „kas daroma, visai nesidomėdamas paskatomis, dėl kurių tai daroma“ (ten pat, p. 175), pasieks „poelgių *legalumą*, bet ne nuostatos *moralumą*“ (p. 174), o juk svarbiausias dorovinio auklėjimo tikslas – išugdyti nuostatos moralumą. Kategorinis imperatyvas nėra norminis konstruktas, tai konkreti sprendimo instancija, reikalaujanti produktyvios veiklos, ir būtent tokios, kuri įrodo individo laisvę. Todėl tik „dar neišprususią arba jau sulaukėjusią sielą norint nukreipti į moralinio gėrio kelią reikalingos kai kurios parengiamosios priemonės – vilioti ją nauda jai pačiai arba gąsdinti žala“ (p. 175). Kai tik siela pakrypsta dorovinio linkme, „būtinai reikia įdiegti sielai gryną moralinę paskatą, kuri ... yra vienintelė paskata, sudaranti charakterio pagrindą ... ir ... moko žmones jausti savo pačių orumą, suteikia sielai jai pačiai netikėtą galią atitrūkti nuo bet kokio juslinio prieraišumo, siekiančio tapti vyraujančiu, ir savo galimos vien tik mąstyti prigimties nepriklausomybėje bei dvasios didybėje, kurią ji laiko savo paskirtimi, surasti dosnų atlyginimą už aukojimąsi“ (ten pat). „Šis imlumas grynajam moraliniam suinteresuotumui“ yra „grynojo dorybės vaizdinio varomoji jėga“ ir „vienintelė paskata siekti gėrio“, taigi objektyviai praktinius grynojo proto dėsnius subjektyviai praktiniais paversti galima „vien tik grynuoju pareigos vaizdiniu“ (ten pat). Iš to matyti, kad dorovinis auk-

lėjimas nėra mechanizmas, sąlygojimas ar mokymo ritualas (Aulke, 2000, p. 354), jam reikia laisvos komunikacinės erdvės, o ši erdvė sukuriama tik jei iš auklėtinio reikalaujama tam tikru mastu integruotis į socialinį kontekstą, ir už šios integracijos dorovinę vertę atsakingas yra auklėtojas. Paskata ar baismė grindžia primityvią integraciją, vykstančią ten, kur atsakomybės už savo veiksmus jausmas deda auklėtinio proto elgesio pagrindus, tačiau dorovinis auklėjimas reiškia dar vieną žingsnį nepriklausomybės nuo naudos ar žalos link, ir šį žingsnį turi žengti pats auklėtinis. Kanto manymu, jis pajėgus tai padaryti, kai įsisąmonina, kad polinkiai ir aistros valdo jo charakterį ir trukdo laisvai skleistis aplinkoje.

Taigi Kanto dorovinio auklėjimo metodikos pagrindas yra pareigos ir polinkio dichotomija. Čia būtina pažymėti, kad Kantas neigia „vienuliškosios askezės“ (Kant, 1999b, p. 886) vertę, kurios tikslas yra stigmatizuoti polinkius kaip blogio apraišką ir nuslopinti juos atsižadėjimo ritualais. „Etinė gimnastika“ (ten pat), kuri suprantama kaip pratybų kompleksas, leidžiantis tapti nepriklausomam nuo pasitenkinimo ar nepasitenkinimo jausmo, ir doroviškai iš esmės yra neutrali, galėtų būti traktuojama kaip doroviškai motyvuota askezė, tačiau jos tikslas yra tik išmokyti auklėtinį laisvai elgtis su savo polinkiais, kad jie jo neužvaldytų situacijomis, kuriomis reikia priimti doroviškai svarbius sprendimus. Į kokio nors dalyko atsižadėjimą reikėtų žiūrėti kaip į savo valios autonomijos išraišką, bet ne ribojimą, primetą iš išorės. Tokiose pratybose turi susijungti du dalykai: stoikų ir Epikūro principai. Stoikų šūkis: „Pratinkis *iškęsti* atsitiktinius gyvenimo sunkumus ir *apsieiti* be pramogų pertekliaus“ (ten pat). Šis principas negatyviai užtikrina „dorovinę sveikatą“, jį reikia papildyti Epikūro idėja, „dorovingumą lydinčia džiugia sielos būseną“, kuri teikia gyvenimo džiaugsmą ir kartu yra kažkas grynai dorovinio (ten pat). „... žmo-

gaus savidrausmė gali tapti pagirtina ir pavyzdinė tik ją lydinti džiugios sielos būsenos dėka“ (Kant, 1999b, p. 887). Taigi reikia suderinti du dalykus: vieną vertus, rimtą darbą, griežtą mąstyseną, valios pajungimą dorovės dėsniui iš pareigos, kita vertus, džiugią nuotaiką, leidžiančią nepaisyti savimeilės, nes džiugios nuotikos žmogaus širdis yra atvira ir kitiems žmonėms (plg. Niethammer, 1980, p. 220).

Dorovinis auklėjimas vyksta dialoginiu auklėtojo ir auklėtinio bendravimu. Auklėtinis pokalbio metu skatinamas apmąstyti doroviškai reikšmingas situacijas ir susidaryti nuomonę. Galima išskirti dvi tokio dorovinio auklėjimo plotmes⁵:

- 1) bendrai mokyti auklėtinį nagrinėjant veiklos motyvus ir priežastis diferencijuoti *legalų* ir *moralų* elgesį, įvairias pareigų rūšis;
- 2) remiantis pavyzdžiais nagrinėti konkrečius doroviškai reikšmingus poelgius konkrečiomis gyvenimo situacijomis ir taip pažadinti auklėtinio laisvę, savigarbą, motyvuoti jį elgtis dorovingai.

Šiam tikslui galima pasinaudoti žmogaus polinkiu nagrinėti kokio nors poelgio dorovinę vertę, taip pat reikalingas „moralės katekizmas“ (Kantas, 1987, p. 176–177; Kant, 1999b, p. 879). Kantas išsako tokios auklėjimo priemonės būtinybę ir traktate „Apie pedagogiką“, „Dorovės metafizikoje“ ir „Praktinio proto kritikoje“. „Pirmiausia ir reikalingiausia doktrininė dorovinio lavinimo priemonė dar nepatyrusiam auklėtinui yra dorovės katekizmas. Jis turi eiti pirma religijos katekizmo ir jo negali-

ma tiesiai įtraukti kaip priedo į tikybos mokymą, jį reikia pateikti atskirai kaip savarankišką visumą...“ (Kant, 1999b, p. 879). „Mūsų mokykloms beveik be išimties stinga to, kas paskatintų ugdyti vaikų sąžiningumą, būtent trūksta teisės katekizmo. Jame turėtų būti populiarių, pasitaikančių gyvenime atvejų, kurie savaime keltų klausimą, kas nors teisinga ar ne?“ (Kant, 1982, p. 52). „Tačiau ugdant svarbu nepainioti dorovės katekizmo su religiniu (neamalgamuoti jų) ir juo labiau neleisti, kad jis eitų po religinio katekizmo, bet visada reikia stengtis kuo stropiausiai ir kruopščiausiai išaiškinti dorovės katekizmą“ (Kant, 1999b, p. 885). Akivaizdu, kad Kantas čia remiasi moraliniu jausmu, t. y. imlumui dorovės dėsniui, kuris formuojasi jaunystėje: „Aš nežinau, kodėl jaunimo auklėtojai iki šiol nepasinaudojo šiuo proto polinkiu su malonumu leisti į iškeltų praktinių klausimų subtiliausių nagrinėjimą ir, paėmę pagrindą vien tik moralės katekizmą, neperžiūrėjo senovės ir naujųjų laikų žmonių biografijų tuo tikslu, kad patiktosioms pareigoms turėtų po ranka įrodymų, kuriuos pasitelkę jie, daugiausia lygindami poelgius skirtingomis aplinkybėmis, savo auklėtinius skatintų vertinti, idant jie pastebėtų tų poelgių didesnę ar mažesnę moralinę turinį; čia netgi patys jauniausieji, kurie šiaip jau dar nesubrendo spekuliacijai, tampa labai įžvalgūs ir, kadangi jaučia savo sprendimo galios pažangą, tuo nemažai domisi; ... dažnos pratybos atpažinti dorą elgesį, visą jo tyrumą ir jį pagirti, ir apgailėstaujant arba smerkiant pastebėti menkiausių nuokrypį nuo jo ... paliks didžios pagarbos vieniems poelgiams ir pasibjaurėjimo kitais patvarų įspūdį... Aš tik norėčiau, kad, ... viską grįstų tik pareiga ir tąja verte, kurią žmogus gali ir turi įgyti savo paties akyse įsisąmonindamas, kad nenusidėjo pareigai...“ (Kantas, 1987, p. 177–178).

Pirmuoju dorovinio auklėjimo etapu (*legalus* ir *moralus* elgesio diferencijavimo lyg-

⁵ Kantas metodiškai atskiria dorovinio sprendimo bendrą pagrindimą ir jo konkretų formavimą. Kai kurie tyrinėtojai mato čia pranašumų ir trūkumų. Pranašumas atsiskleidžia, jei turima pedagoginė intencija dorovinius konfliktus apmąstyti ir aptarti sisteminiu sąvokų atžvilgiu ir atitinkamai diferencijuotu diskurso lygmeniu, tačiau trūkumas yra tas, kad, kita vertus, auklėtinio galimybė induktyviai verbalizuoti dorovės principų sąvokas yra ribojama.

menu) auklėtinis bendrai susiduria su įvairių poelgių ir situacijų svarstymu ir šitaip išmoks- ta atskirti dorovinės pareigos sąvoką: „*Pirmiausia* reikia vertinimą pagal moralės dėsnius paversti natūraliu užsiėmimu, lydinčiu tiek visus mūsų pačių poelgius, tiek svetimų laisvų poelgių stebėjimą, jį paversti tarsi įpročiu bei miklinti, pirmiausiai klausiant, ar poelgis objektyviai *dera su moralės dėsniu* ir su kuriuo: be to, dėsnis, kuris teikia tik *pagrindą* privalėjimu, skiriamas nuo dėsnių, kuris iš tikrųjų *privalomas* ... (pavyzdžiui, to, ko iš manęs reikalauja žmogaus *poreikis*, dėsnis priešingas dėsniui to, ko iš manęs reikalauja žmogaus *teisė*; pastarasis dėsnis paliepa esmines pareigas, o pirmasis – tik neesmines), ir šitaip mokomasi skirti įvairias pareigas, susijungiančias viename poelgyje. Kitas dalykas, į kurį reikia atkreipti dėmesį, yra klausimas, ar pasielgta taip pat (subjektyviai) dėl moralės dėsnių ir, vadinasi, ar poelgis ne tik doroviškai teisingas, bet turi ir dorovinę vertę kaip nuostatą savo maksimos atžvilgiu?“ (Kantas, 1987, p. 183). Galiausiai kyla suinteresuotumas dorovės dėsniu ir doroviškai gerais poelgiais. Taigi auklėtinis šiuo etapu mokosi skirti dorovines pareigas nuo teisinių ir pragmatinių pareigų. Poelgis gali turėti įvairias priežastis, pavyzdžiui, vykdomi tam tikri socialiniai įsipareigojimai ar pan. Čia dominuoja žmogaus poreikis, žmogus įpareigotas kitam žmogui, o tas kitas jam, tuo tarpu dorovinė pareiga paliepa poelgį, kuris yra būtinas, tai yra tiesiogiai susijęs su žmogaus laisvės ir orumo garantija. Auklėtinis turi skirti poelgį, atliktą iš dorovinio konformizmo, nuo poelgio, atlikto priešinant tam konformizmui, t. y. poelgio, kurio motyvas yra doroviniai įsitikinimai. Ši sprendimo galios veikla sukelia „pasitenkinimą, kurį galima perteikti ir kitiems“ (ten pat, p. 184), taigi sukuria savitą komunikacinę kultūrą. Tačiau toks dialogas apie doroviškai reikšmingą sprendimą ir poelgių diferencijavimą turi tam tikras ribas, verčiančias pereiti į kitą dorovinio

auklėjimo lygmenį: „... ši sprendimo galios veikla, leidžianti mums jausti savo pačių pažintines galias, dar nėra suinteresuotumas pačiais poelgiais ir jų moralumu. Ji tik paskatina noriai imtis tokių vertinimų ir dorybei, arba moralės dėsnius atitinkančiai mąstysenai, suteikia tą grožio formą, kuria žavimasi, tačiau kurios dėl to dar neieškoma...“ (ten pat, p. 183). Disputas apie poelgių motyvus gali tapti estetiniu savitiksliu, todėl kitas žingsnis yra radikalizuoti pareigos ir polinkio konfliktą dorovinėmis sprendimais.

Antruoju dorovinio auklėjimo etapu ugdoma „gyvai pavaizduojant moralinę nuostatą pavyzdžiais“ (p. 184), kurie turi parodyti, kaip kritinėmis situacijomis radikaliai neigiant polinkius sąžiningumo labui laisvės galimybė susiduria su jos realumu. Auklėtinis turi parodyti „parodyti valios grynumą, ... tuo juk atkreipiamas mokinio dėmesys į savosios laisvės įsisąmoninimą“ (ten pat). *Vidinė laisvė* kaip „sugebėjimas atsikratyti veržlios polinkių prievartos“ (ten pat) sukelia „*pagarbą patiems sau*“ (p. 185). Dabar auklėtinis žiūri į save ne kaip į empirinę juslinę būtybę, bet ir kaip į protingą būtybę, priklausančią vien protu suvokiamam pasauliui. Žmogus, „vidujai save patikrinęs“ (ten pat), sugeba sulaukyti „netaurių ir pražūtingų paskatų skverbimasi į sielą“ (ten pat). Šiuo dorovinio auklėjimo etapu iš auklėtinio reikalaujama remiantis pavyzdžiais numatyti rizikingus ir konfliktinius savigarbos, sąžiningo vadinio savęs patikrinimo ir konkrečios motyvacijos padarinius.

Dorovinės problemos pavyzdys Kantui yra ne tiesiog pavyzdys, kuris yra ypatybė, parodyta kaip bendrybė, t. y. grynai teorinis demonstravimas, o ypatingas pavyzdys (*Exempel*), t. y. „ypatingas praktinės taisyklės atvejis, kadangi jis byloja apie tam tikro poelgio patartinumą ar nepatartinumą“ (Kant, 1999b, p. 880). Paprastas pavyzdys skatina sekti juo arba, atvirkščiai, įspėja juo nesekti, pavyzdžiui, tai gali būti as-

meninis mokytojo pavyzdys, jei jis klaidingai suvokiamas būtent kaip pavyzdys, o ne auklėjimo proceso dalyvis ir liudininkas (tai taikytina tik pradiniu auklėjimo etapu), tuo tarpu pavyzdys, suprantamas kaip „*Exemplar*“, yra orientuotas į mąstysenos principą, jis iliustruoja konkrečią situaciją, kurioje – gerai ar blogai – taikoma praktinė taisyklė. Dorovinę maksimą auklėtinis turi išvesti pats, vadinasi, jis turi produktyviai schemizuoti konkrečią situacijos prasmę pagal dorovės dėsnį, ir tai leidžia jam atsiriboti nuo problemos ir adekvačiai ją išnagrinėti. Todėl auklėtinis neturi lyginti savęs su „kitu žmogumi (tokiu, koks jis yra), o .. su idėja (žmogiškumu), koks jis (žmogus) turi būti“ (ten pat). Šią dorovinę idėją teikia dorovinio sprendimo pavyzdys („*Exemplar*“), ji yra žmogaus orumo principas, priskiriantis protingoms būtybėms dorovinę elgesį, kuris verčia auklėtinį susiformuoti tam tikrą nuostatą. Dorovinis auklėjimas, anot Kanto, vyksta ten, kur auklėtinis remdamasis doroviniais praktiniais pavyzdžiais susiformuoja nuostatą, parodančią, kad jis remdamasis žmogiškumu idėja tematizuoja savo elgesio universalų tinkamumą.

Kadangi, Kanto nuomone, autorefleksijai visada atsiranda vietos ten, kur svarstomas kitų elgesys, nes „tokiais vertinimais atsiskleidžia pačių asmenų, sprendžiančių apie kitus, charakteris“ (Kantas, 1987, p. 177), jis siūlo nagrinėti ir aptarti istorinių asmenybių biografijas (ten pat). Sprendimo galia lavinama tik nagrinėjant konkrečius atvejus. Kanto manymu, grynoji pareigos sąvoka jau yra įprotis atskirti gėrį nuo blogio, tačiau auklėtinis įsisąmonina ją kaip vienintelę dorovės prasmę tik nagrinėdamas konkrečiame pavyzdyje parodytą pasirinkimą tarp sąžinės reikalavimo ir naudos išskaičiavimo. Padaromas, grindžiamas poelgiu iš išskaičiavimo, neturėtų laisvės pagrindo, o sprendimastais pasielgti tiesiog taptų įpročiu prisitaikyti prie išorinių etinių normų. Kanto pedagoginė intencija yra taip motyvuoti auklėtinį priimti spren-

dimą, lyg jis pats iš savęs išgautų dorovingumo sąvoką.

Kaip konkrečiai įvykdyti šį auklėjimo uždavinį, t. y. kaip pažadinti ir lavinti dorovinę sprendimo galią, Kantas iliustruoja pavyzdžiu: „Tad mes grynosios dorybės kriterijų pirmiausiai norime parodyti pavyzdžiu: įsivaizduokime, kad jį pasiūlėme įvertinti dešimtmečiui berniukui; pažiūrėsime, ar jis būtinai taip turi spręsti pats, be mokytojo nurodymų. Tegul jam papasakoja istoriją garbingo žmogaus, kurį norima priversti dalyvauti apšmeižiant nekaltą, bet bejėgį žmogų (pavyzdžiui, Aną Bolein, apkaltintą Anglijos karaliaus Henriko VIII). Jam siūloma nauda, t. y. didelės dovanos arba aukštas rangas, bet jis ją atmeta. Klausytojo sieloje tai sužadina tik pritarimą ir pagyrimą, nes kalbama apie naudą. Dabar imama grasinti netektimi. Tarp tų šmeižikų yra geriausi to garbingo žmogaus draugai, kurie dabar atsisako draugystės, artimiausi giminės, kurie jam (o jis – beturtis) grasina atimsią paveldėjimo teisę, galingieji, kurie gali jį kiekviename žingsnyje ir kiekviena proga persekioti bei jam kenkti, krašto valdovas, kuris grasina jam atimsiąs laisvę, mažą to, netgi gyvybę. O kad kančių mastas būtų pilnas, jį priverčia patirti sielvartą, kurį giliai gali pajusti tik moraliai gera širdis: įsivaizduokime jo šeimą, kuriai gresia didžiausias vargas ir skurdas, *maldaujančią jį nusileisti* – jį, žmogų nors ir garbingą, tačiau netvirtą, tiek užjaučiantį, tiek jautrų savo paties bėdai; įsivaizduokime jį tuo momentu, kai jis norėtų, kad verčiau nebūtų sulaukęs tos dienos, atnešusios jam tokį neapsakomą skausmą, betgi be jokių svyravimų ar abejonių liekantį ištikimą savo nuostatai būti garbingam, – tada mano jaunasis klausytojas nuo vien tik pritarimo laipsniškai pereina prie susižavėjimo, o nuo susižavėjimo – prie nuostabos ir pagaliau prie didžiausios pagarbos ir karšto noro pačiam būti tokiu žmogumi (nors, žinoma, ne jo padėtyje); ir vis dėlto dorybė čia tik todėl tiek daug verta, kad ji tiek daug

kainuoja, o ne dėl to, kad ji kažką duoda“ (ten pat, p. 179). Šis pavyzdys turi sužadinti auklėtinio dorovinės pareigos jausmą, sakantį, kad visuomenę gali išgelbėti tik žmogiškumas, atsispiriantis perkamumui, iškilesnis už socialinę hierarchiją. Didaktiniais sumetimais nepasakojama, kuo ši istorija baigėsi. Auklėtinio atmintyje turi išlikti ne konkretus to žmogaus poelgis, o būtent jo ištvermė, ištikimybė gėriui, apsisprendimas būti dorovingam. Kantas atmeta pavyzdžius, kuriuose pavyzdingas elgesys matuojamas visuomeninės sėkmės kriterijumi, joks nuopelnas, didžiadvasiškas, žygdarbis ar švelnus, gailestingas jausmas nedaro tokio auklėjamojo dorovinio poveikio vaiko sielai kaip pareigos sąvoka. Auklėjimas turi pagrįsti dorovės pagrindinius teiginius, pateikdamas aiškiai apibrėžtas sąvokas ir juos pavaizduoti „ryšium su žmogumi ir jo individualybe“ (ten pat, p. 181; plg. Kantas, 1980, p. 38).

Dorovinio auklėjimo metodai, anot Kanto, gali būti du: katechetinis ir dialoginis (Sokrato): „Sokratometodas kartu su katechetiniu turėtų tapti taisykle“ (Kant, 1982, p. 41; Kant, 1999b, p. 878). Katechetinis metodas yra pokalbis, kurio metu auklėtojas, duodamas probleminių klausimų, kreipiasi į auklėtinio atmintį ir padeda jam susidaryti dorovės vertybių sistemą. Dialoginis metodas remiasi katechetiniu ir skiriasi nuo jo tuo, kad čia auklėtojas jau kreipiasi į auklėtinio protą, skatina jį mąstyti, nagrinėti probleminius atvejus, auklėtinis turi pats išgauti taisykles iš savo proto (Kant, 1982, p. 41). Tačiau, minėta, prieš pereinant prie tokio dialogo, būtina sistemingai išnagrinėti pagrindines dorovės sąvokas. Auklėtinis mokosi elgesio vertinimo kriterijų iš tiesioginės jo elgesio kritikos, kurią pateikia auklėtojas. Tam, kad šiuos kriterijus jis galėtų klasifikuoti ir susisteminti, pasak Kanto, reikia metodinio įvado į praktinio proto argumentaciją. Šiam tikslui Kantas pateikia „Dorovės katekizmo ištrauką“ (Kant, 1999b, p. 881–885), kuriame nurodo

dorovinio auklėjamojo pokalbio pavyzdį. Pokalbio turinys apima pagrindines Kanto praktinės filosofijos temas ir sistemingai jas pateikia, orientuodamasis į praktinio proto argumentacijos logiką, kurios pagrindinė tezė – dorovė yra veiklos laisvė, per kurios būtinumą individas bando tapti vertas transcendentinio tikėjimo tapti laimingu. Tai yra didaktinis pokalbis auklėtojo su auklėtiniu. Auklėtinis turi bandyti atsakyti į auklėtojo klausimus, o šis suponuoja auklėtinio pritarimą praktinio proto logikai, nes jis klausinėja ne auklėtinį, o jo protą ir laipsniškai išaiškina dorovės sąvokų sistemą. Kantas daro prielaidą, kad tai, kas jau implikuotai yra auklėtinio prote, pokalbio metu bus eksplikuota ir pakelta iki jo sąmonės lygio.

Immanuelio Kanto pažiūromis į dorovinį auklėjimą savo pedagoginėje sistemoje vadovavosi Herbartas, skyręs šiuos dorovinio auklėjimo ruožus: drausminimą (valdymą), dorovinių sąvokų mokymą, religingumo ugdymą.

Išvados

Tiriant dorovinio esmę, turinį ir metodus, nustatyta, kad

- 1) dorovingumas Kantui reiškia aukščiausią egzistencinę galimybę;
- 2) dorovinimas yra svarbiausias ugdymo ruožas; būtinas siekiant įgyvendinti Kanto pedagoginę intenciją, kurios tikslas – išmokyti ugdytinį gyventi pagal kategorinį imperatyvą ir taip įgyti vidinę vertę;
- 3) dorovinio turinį sudaro charakterio formavimas, apimantis savanoriško ir sąmoningo paklusnumo, teisingumo, draugiškumo ir pasitenkinimo gėriu lygmenis;
- 4) dorovinio metodika yra ši:
  - a) dorovinis auklėjimas vyksta dialoginiu auklėtojo ir auklėtinio bendravimu;
  - b) auklėtinis pokalbio metu (naudojant Sokrato ir katechetinį metodus) skatinamas

- apmąstyti doroviškai reikšmingas situacijas ir susidaryti nuomonę;
- 5) skiriami šie dorovinio auklėjimo etapai:
- a) mokyti auklėtinį nagrinėjant veiklos motyvus ir priežastis skirti legalų ir moralų elgesį, įvairias pareigų rūšis;
- b) remiantis pavyzdžiais nagrinėti konkrečius doroviškai reikšmingus poelgius konkrečiomis gyvenimo situacijomis ir

- taip žadinti auklėtinio laisvę, savigarbą, sukelti jam motyvaciją elgtis dorovingai;
- 6) šiuolaikinis ugdymo mokslas ir praktika galėtų pasinaudoti Immanuelio Kanto pedagoginių pažiūrų kritiniu potencialu, nes jo prieš 200 metų sukurta žmonijos tobulinimo programa ir dabar nepraranda aktualumo.

LITERATŪRA

1. Aulke R. Grundprobleme moralischer Erziehung in der Moderne: Locke – Rousseau – Kant. Norderstedt: Fischer [u.a.], 2000.
2. Bockow J. Erziehung zur Sittlichkeit. Zum Verhältnis von praktischer Philosophie und Pädagogik bei Jean-Jack Rousseau und Immanuel Kant. Frankfurt a.M./Bern/New York/Nancy, 1984. (= Paidea. Studien zur systematischen Pädagogik: Band 8).
3. Groothoff H.-H./Reimers E. Kants Leben und Werk. In: Dies. (Hrsg.): Immanuel Kant. Ausgewählte Schriften zur Pädagogik und ihrer Begründung. Paderborn: Schöningh, 1982. S. 175–191.
4. Kant I. Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung? [1784] // Königlich Preußische Akademie der Wissenschaften (Hrsg.): Kants gesammelte Schriften. Berlin, 1923. Band 8, S. 33–42.
5. Kant I. Antropologija s pragmatičeskoj točki zrenija // Kant I. Metafizičeskiye načala jestestvoznaniya / Pod obščej redakcijej V. F. Asmusa, A. V. Gulygi, T. I. Ojzermana. Moskva, Mysl, 1999a. S. 1281–1520.
6. Kant I. Metafizika npravstvennosti // Kant, Immanuel. Osnovy metafiziki npravstvennosti // Pod obščej redakcijej V. F. Asmusa, A. V. Gulygi, T. I. Ojzermana. Moskva, Mysl, 1999b. S. 761–909.
7. Kant I. Über Pädagogik. Herausgegeben von D. Friedrich Theodor Rink. Königsberg, Nicolovius, 1803 // Kant Immanuel. Ausgewählte Schriften zur Pädagogik und ihrer Begründung / Besorgt von H.-H. Groothoff unter Mitwirkung von E. Reimers. Paderborn: Schöningh, 1982. S. 7–59.
8. Kantas I. Dorovės metafizikos pagrindai. Vilnius: Mintis, 1980.
9. Kantas I. Praktinio proto kritika / Iš vokiečių kalbos vertė ir įvadą parašė R. Plečkaitis. Vilnius: Mintis, 1987.
10. Kauder P., Fischer W. Immanuel Kant über Pädagogik: 7 Studien. Baltmannsweiler: Schneider-Verl. Hohenghren, 1999.
11. Lazersonas V. Kanto mintys ir patarimai auklėjimo klausimais. Kaunas, 1924.
12. Lietuvos švietimo koncepcija // Lietuvos švietimo reformos gairės / Red. M. Lukšienė. Vilnius: Vaga, 1993. P. 324–366.
13. LR ŠMM. Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrosios programos. I–X klasės. Vilnius: Leidybos centras, 1997.
14. Miller-Kipp G. Wie kultiviere ich die Freiheit bei dem Zwange? Pädagogische Antworten auf eine unsterbliche Frage. historisch durchgesehen // Dietrich Rainer, Pfeiffer Carsten (Hrsg.): Freiheit und Kontingenz. Heidelberg, 1992. S. 267–283.
15. Miniotaitė G. Kanto etinės idėjos šiuolaikinėje moralės filosofijoje / Sud. A. Degutis. (1988): I. Kanto filosofijos profiliai: [Str. rinkinys] / TSRS filosofų draugijos Lietuvos sk. Vilnius: Mintis, 1988.
16. Niechhammer A. Kants Vorlesung über Pädagogik. Frankfurt am Main, 1980.
17. Plečkaitis R. Immanuelio Kanto dorovės teorija / Kantas I. Praktinio proto kritika. Vilnius: Mintis, 1987. P. 5–12.
18. Ruhloff J. Wie kultiviere ich die Freiheit bei dem Zwange? // Vierteljahrsschrift für wissenschaftliche Pädagogik, 1975, 51, S. 2–18.

WESEN, INHALT UND METHODEN DER MORALISIERUNG IM PÄDAGOGISCHEN SYSTEM VON KANT

Diana Šileikaitė

Zusammenfassung

Der vorliegende Artikel hat es zum Ziel, mittels hermeneutischen Verstehens und Interpretation von Kants Texten und theoretischer Analyse des von einschlägiger Literatur gelieferten Datenmaterials sowie systematischer Analyse der auf diese Weise ermittelten Forschungsergebnisse die Konzeption der moralischen Erziehung von dem berühmten deutschen Philosophen des 18. Jahrhunderts Immanuel Kant (1724–1804) darzustellen. Im Artikel wird ein Versuch unternommen, Kants Konzeption der moralischen Erziehung im Gesamtrah-

men seiner kritischen und praktischen Philosophie sowie seines pädagogischen Systems zu analysieren. Bei der Darstellung von Kants Konzeption der moralischen Erziehung wird in erster Linie auf das Wesen der Moralisation, deren Standpunkt im Vergleich zur Disziplinierung, Kultivierung und Zivilisierung, den Inhalt und die Methoden der Moralisation eingegangen. Darüber hinaus wird auf die Aktualität der Kantischen Konzeption sowie deren Bedeutung für die moralische Erziehung in der Gegenwart hingewiesen.

Gauta 2002 06 25

Prūmta 2002 09 15